

УДК 070.489(477)

УМОВИ ФОРМУВАННЯ КІНОПРЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Піоторак М.М.

Актуальність. Українська кіножурналістика – складова загальноукраїнської журналістики – явище самобутнє й унікальне, однак неоцінене і недостатньо вивчене дослідниками української журналістики. Бібліографічно ж зафіксовано було лише частину кінопреси. Різні джерела свідчать про їхній вибірковий підхід, а також часто з'являються розбіжності у бібліографічних описах одних і тих самих кіновидань. Коли ж звернути увагу на наукові розвідки російських дослідників кінопреси, то вимальовуються певні тенденції. По-перше, наші видання подані як складова „великої російської історії”. По-друге, здобутки нашої кіножурналістики спеціально підібрані таким чином, що виглядають додатковими до визначних московських і пітерських. Тому чимало видань або окремих відомостей про певний журнал або певну газету просто ігноруються російськими дослідниками. Лише матеріали кінознавців можуть додавати цілісності уявленням про умови формування кінопреси в українському інформаційному просторі.

Передумовами появи кінопреси є активне поширення невеличких стаціонарних кінотеатрів, між якими розгорталася конкуренція. До кінця 1890-х років у найбільших містах Східної України уже були кінотеатри і „кінематограф перетворювався в стабільне комерційне підприємство” [4, с. 16]. З появою кінотеатрів в Україні виникає необхідність орієнтувати кіноглядача у кінорепертуарі та знайомити його з новим мистецтвом – кіно. Першими цю функцію почали виконувати російськомовні журнали і газети, що спеціалізувалися на театральній тематиці: «Театр-варьете», «Программы и обозрение зрелищ и театров», «Театральное бюро», «Підмостики», «Артистическое справочное бюро», «Цирк и варьете», «Театральный листок», «Киевский театральный курьер», «Маски», «Сцена и жизнь», «Театр и танцы», «Театрал», «Вестник театра», «Обозрение искусств», «Лучше смех, чем слезы», «Справочно-театральное бюро», «Южное артистическое бюро», «Сцена», «Музы», «Антракт», «Зритель», «Спортивно-театральное обозрение», «Театральный курьер», «Одесский театрал», «Театральный листок», «Театр». Остання дореволюційна газета «Театральні вісті» виходила українською мовою.

Після встановлення радянської влади виникло чимало журналів з питань українського мистецтва, що також висвітлювали питання „найважливішого з мистецтв”. Це російськомовні «Жизнь и искусство», «Кинематограф и сцена», «Театр и кино», «Искусство», «Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино», «Календарь искусств», «Пути творчества», «Художественная жизнь», «Искусство трудящихся», «Театр, клуб, кино». Серед україномовних періодичних видань – „Аргонавти”, „Мистецтво”, „Шляхи мистецтва”.

Визначити однозначно найперше спеціалізоване видання про кіно – задача не з легких. За „Історією українського радянського кіно” [7, с. 204], першим спеціалізованим виданням про кіно є журнал **«Синематограф»** (1905-1908, Харків). Журов у своїй книзі «З минулого кіно на Україні» [4, с. 137] також зазначає існування харківського журналу з такою ж назвою, але вказує інші роки виходу видання – 1908-1909 рік. А також додає відомості, що його видавцем-редактором був С.І. Вельбель. Любомир Госейко називає харківське видання 1908-1909 років – **«Кинематограф»** [1, с. 15]. У Державному музеї театрального, музичного та кіномистецтва України збереглися дві обкладинки за 6 червня і 19-26 серпня 1907 року зовсім іншого видання «Синематограф», про яке немає згадок ні в «Історії українського радянського кіно», ні у Журова. Це не журнал, а щоденна газета, яку видавав фотограф і власник театру «Ілюзія» на Хрещатику, 40 у місті Києві К.Ф. Козловський, головним редактором видання зазначався І.Т. Аксенов. З цих обкладинок ми дізнаємося, що коштувала така газета п'ять копійок, що у кінотеатрі «Ілюзія» картини мінялися раз на тиждень, а коли картина зіпсувалася, дирекція кінотеатру залишала за собою право замінити її іншою. У будні показ проходив з 19-ої години до 23-ої, а на свята і вихідні з 15-ої години і так само до 23-ої. Анонсувалося, що готуються до показу кілька картин власних зйомок Козловського у місті Києві: «Скачки» і «Бога». Містить газета примітку: «покорнійше просять почтейннійшу публіку во время хода картинь не стоять, не ходить и не курить въ зрительномъ залѣ».

У 1910 році в Одесі виходила газета «Кинематограф», у 1911 – журнал «Одеський иллюзион-кинематограф». Єдиним україномовним попередником журналу „Кіно” був „Київський кинематограф” (1911-1912). Пізніше також виходили журнали «Экран», «Киевская рампа», «Одесская рампа», «Южанин» та «Экран и рампа. Обзорение кинематографов».

Розвиток цієї періодики пов'язаний із розвитком самої української кінематографії. Зокрема, періодичні видання, що висвітлювали питання кіно та інформували про репертуари кінопоказів, з'явилися безпосередньо тоді, коли кінематографічний рух набув масового поширення, коли були засновані приватні кіносалони, кіноконтори, кіноательє. Журнали і газети з'явилися у великих містах, де сформувалася своя кіномережа. Це Київ, Одеса і Харків 1905-1908 років. Пізніше, у 1911-1912, роках Сахненко став ініціатором перших зйомок і кінопоказів у Катеринославі (нині місто Дніпропетровськ) і годі ж вийшло перше катеринославське періодичне видання, що торкнулося питання кіно.

Ці періодичні видання залежали від власників кінотеатрів та виробників кінокартин. Київський «Синематограф» видавав власник кінотеатру, «Київський театральний кур'єр», „Київський кинематограф”, «Южанин» видавали власники кіноательє та кінофабрик. Інші видання жили з тих рекламних оголошень та журналістських матеріалів, за які сплачували кіновиробники та кінопрокатники. Часом негативна рецензія на фільм ставала причиною закриття періодичного видання, бо після такої рецензії кінодіячі відмовлялися співпрацювати з виданням, а без замовних матеріалів і реклами їм не вистачало коштів на існування.

З приходом радянської влади усі кіноустанови було націоналізовано, кіносправа стала на утриманні держбюджету. Нова влада на словах дуже переймалася кіномистецтвом, про це писали тодішні мистецькі журнали. Але українське

кіновиробництво відновилося лише у 1922 році, коли після переходу на госпрозрахунок було засновано Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ).

Тоді ж намічається новий етап у розвитку кінопреси в Україні. Перші радянські журнали з питань кінематографу – російськомовні «Зритель» (Одеса, 1922), «Фото-Кино» (Харків, 1922-1923), «Сплутэты» (Одеса, 1922-1925), «Экран» (Харків, 1923), «Юголеф» (Одеса, 1924-1925). Пізніше з'явилися україномовні видання журнал «Кіно» (Харків, Київ, 1925-1933) та газета «Кінотиждень» (Київ, 1927), що передала естафету «Кіногазеті» (Київ, Харків, 1928-1932). Саме у зв'язку з виникненням цих спеціалізованих видань, на думку Любомира Госейко, розвивається «найбільш авангардистська діяльність. Статті про теорію, історію, естетику, фільмологію і техніку рясніють у найкращих періодичних виданнях: [...] Помітною і дуже активною бачиться діяльність засновника кінокритики в Україні її редактора журналу «Кіно» Миколи Бажана – разом з Олександром Вознесенським, Олексієм Полторацьким, Леонідом Скрипником, Глібом Затворницьким, Дмитром Бузько, які обгрунтовано порушують питання й починають дебати про естетичні та ідеологічні концепції Сьомого Мистецтва» [1, с. 56-57].

ВУФКУ заснувало журнал «Фото-Кино», але воно не проіснувало й року. Наступний журнал ВУФКУ – «Экран» – мав таку ж недовготривалу історію. Через брак власних фільмів, коштів і творчих сил ці два періодичні видання змушені були закритися. Але за кілька років ВУФКУ відновило і оновило кінофабрики, налагодило кінопроцес, примножило капітал, зібрало разом найкращих діячів літератури, кіно, образотворчого мистецтва, музики. Усі вони залучилися до роботи над новим органом української кінематографії – журналом «Кіно». За два роки до нього додалася ще газета ВУФКУ «Кінотиждень».

У 1925 році було створено Товариство друзів радянського кіно (ТДРК), що сприяло встановленню національної кіномережі, підготовці кіномеханіків, закупівлі кіноапаратури тощо. У 1928 році ТДРК починає видавати свою газету «Кіногазета».

Досвід української кіножурналістики початку ХХ століття був належно опінений і використаний організаторами, видавцями і редакторами журналу «Кіно». Видання-попередники, різні за значимістю піднятих проблем, гостротою критичних публікацій, умінням аналізувати кінотвори, архітектонікою, стилем, зуміли вивести кіномистецтво з вузького кола відовищ, залучили різні жанри для висвітлення кінематографічних тем. Усі розпочаті дискусії з різних напрямків розвитку кінематографії знайшли своє продовження на сторінках журналу «Кіно».

Це періодичне видання поєднало у собі два відомих на той час різновиди кіновидань: спеціалізовані видання, зосереджені на суто професійних питаннях, розраховані на кінематографістів і поширювані саме серед цієї групи людей, і газети та журнали для глядачів кіно. Журнал «Кіно» висвітлював важливі й актуальні суспільно-кінематографічні проблеми, його автори займалися розробкою виробничо-творчих і теоретичних питань кіномистецтва, популяризацією кіно серед населення. Журнал «Кіно» став своєрідною трибуною і школою виховання кінокритиків і кінознавців.

Проблемно-тематичне спрямування журналу «Кіно» складало питання кіномистецтва, висвітлення діяльності Всеукраїнського фотокіноуправління, погляд українських кінокритиків на закордонну кінематографію. Перший рік журнал «Кіно» навіть виходив розбитий рубриками-розділами, відповідно до цих трьох спрямувань

(„Кіно трибуна”, „Наша робота”, „За кордоном”). Надалі рубрики-розділи зникли, але ці змістові акценти зберігалися. Питання техніки кіно і фотографії завжди мали місце у періодичному виданні, особливо багато уваги цій проблематиці приділяли в останні роки існування журналу.

Питання кіномистецтва, що обговорювалися на сторінках журналу „Кіно”, часто переростали в дискусії. Постійною темою цього проблемно-тематичного спрямування періодичного видання була сценарна криза. Щоб подолати цю проблему, на сторінках журналу друкували наукові статті з сценарної майстерності, уривки сценаріїв найкращих фільмів. У полеміці щодо сценарної кризи висловлювалися різні точки зору. Зокрема, існувала думка про те, що в українській кінематографії немає ніякої сценарної кризи, є неправильна сценарна політика. Також точилася дискусія навколо наступних питань кіномистецтва: взаємини сценариста і режисера; творчі засади роботи сценариста, режисера, художника, освітлювача, актора, композитора; термінологія кіномистецтва; поетика кіномистецтва, образні засоби кінозображення; кінонапрямки (кіно-опки, психологізм, експресіонізм, індивідуалізм тощо); взаємодії кіно з іншими мистецтвами (театром, літературою, музикою). Окремий напрямок матеріалів присвячений питанням реклами кінопродукції. Тут були й теоретичні статті, й проблемно-тематичні про досягнення зарубіжної реклами, й проблемно-оглядові про стан української реклами. З 1927 року розпочинається дискусія про звуковий фільм, або, як її назвали у журналі, «дискусія про кіно, що говорить». Ряд авторів журналу висловлює думку, що звук сам по собі заперечує мистецтво руху (кіно). У 1928 році активно розгорнулася дискусія навколо екранізації літературних творів. Остання проблема – творчого методу кіномистецтва у зв'язку з соціальною розбудовою.

У висвітленні роботи ВУФКУ найбільші зусилля докладалися для вдоволення сільського глядача. Вивчення смаків і інтересів селянина, створення відповідно до цього спеціальних сільських фільмів, кінофікація сіл, робота кіно-гуртків на місцях проєкційних установок – ось основні питання, які широко обговорювалися на сторінках «Кіно». Постійно подавалися рецензії на нові українські кінофільми, репортажі з кінозйомок, портретні нариси про акторів і режисерів, питання фінансування і прибутку. З 1929 року було введено рубрику „На тисячах кілометрів”, де публікувалися огляди фільмів, що були в українському кінопрокаті.

Журнал „Кіно” 1925-1928 років був прибічником самостійного європейського шляху розвитку кіномистецтва. Тому в ці роки увага до закордонного кіно була найбільша. Пізніше статей про іноземний кінематограф поменшало, а збільшилася кількість публікацій про кінематограф союзних республік. Журнал „Кіно” намагався познайомити читачів з розвитком кіно у різних країнах. Для цього періодичне видання організувало кореспондентську сітку: Нью-Йорк, Париж, Берлін, Відень тощо. Часом на сторінках журналу з'являлися матеріали із зарубіжних видань. На світовому кіноринку домінували спочатку німці, а з кінця 1927 року американський Голлівуд почав командувати кінопропесом. Тож найбільше матеріалів саме про кіно цих двох країн. Публікувалися рецензії, огляди фільмів, кінофестивалів, кінотенденцій, репортажі з кінофабрик, кінопрем'єр, кінозйомок, портретні нариси про найвидатніших кінодіячів.

Проблемною темою „Кіно” були відносини з Росією. Якщо ВУФКУ розбудовувало українську кінематографію, то керівництво московського Держкіно максимально вижимало гроші з прокату наявних кінокартин і не переймалося оновленням

кінотехнічного устаткування кінофабрик. За таких обставин у 1926 році московська кінематографія стала занедбаною. В цьому звинуватили ВУФКУ. Через те, що для українського кінопрокату не закупувалися старі російські фільми, не стало коштів для розвитку московської кінематографії. До речі, російська сторона також не бажала купувати сучасну якісну продукцію ВУФКУ, що на той час була втричі дорожча за старий кіномотлох московського виробництва. Цю ситуацію на конкретних фактах доводить журнал „Кіно”. Однак в історії радянської кінематографії про це не сказано ні слова.

Наступного, 1927 року, коли засудили російське кінокерівництво за розкрадання державних коштів, було утворено нову організацію Совкіно. І вона також виявляла підлість у відносинах з ВУФКУ. Про це свідчать наступні факти, представлені в журналі „Кіно”. Зокрема, куплені у ВУФКУ фільми потрапляли за кордон як картини Совкіно. Московська організація таким чином отримувала величезні прибутки з мінімальними затратами на перемонтування україномовних реплік фільмів на відповідні російськомовні та зміну логотипу. Окрім цього, працівниками Совкіно було поставлено вимогу щодо централізації кіносправи усіх союзних республік під єдине керівництво цієї організації. Журнал „Кіно” й усі українські кінодіячі категорично були проти. Поступово російські кінопромисловці досягли своєї цілі. Совкіно стала єдиною союзною організацією, яка мала право експортувати радянську кінопродукцію. За кордон активно продавалися фільми Совкіно. Натомість ВУФКУ коштувало надзвичайних зусиль, щоб пробити цензурний кордон, штучно встановлений Совкіно, і представити свої картини на міжнародному кіноринку. А з 1930 року настала повна централізація кіносправи. ВУФКУ було перейменовано в Трест „Українфільму”, що підпорядковувався Всесоюзній Раді Народного Господарства. Непокірне керівництво ВУФКУ було знято з посад. Питання відносин української і російської кінематографії закрито. Сам журнал почав втрачати і авторів, і цікаві гострі публікації, навіть зовнішній вигляд (верстка, дизайн) погіршився.

Специфічність періодичного видання й потужний склад авторів-письменників журналу „Кіно” зумовили розвиток і удосконалення журналістських жанрів. Варто зазначити, що на сторінках журналу були представлені майже всі журналістські жанри. Серед цих публікацій журналу „Кіно” є такі, що не втратили своєї актуальності, їх можна і сьогодні передрукувати без змін і вони будуть справедливі щодо сучасного кінематографу.

Інформаційні замітки складали постійні рубрики про останні події вітчизняної і зарубіжної кінематографії, про новинки техніки у фотокіносправі. Періодично друкувалися звіти про роботу кінофабрик ВУФКУ. Деякі матеріали були підписані: „інтерв'ю”, але вони містили лише монологічну розповідь відомого кінодіяча. Сучасна форма цього жанру (запитання-відповідь) не була представлена на сторінках журналу. Але ці матеріали, як правило, були розбиті на підзаголовки-підтеми. І нарешті – репортажі зі зйомок, кінопереглядів. Українські письменники, які працювали у журналі, ввели синтетичний різновид репортажу, що поєднав елементи інформаційного жанру з художньою літературою, – це художній репортаж.

Група аналітичних жанрів найкраще представлена статтями, коментарями, оглядами кінотворів. Кожний номер журналу розпочинався з передової статті. В українській кінокритиці 20-х років ще не було науково обґрунтованих соціологічних

досліджень глядача, але це питання все частіше поставало в дискусіях при обговоренні фільмів. Різні дискусії на сторінках журналу були представлені переважно проблемно-аналітичними статтями. Теоретичні засади кінотворчості були викладені у науково-публіцистичних статтях. У 1928-1929 роках на сторінках журналу були представлені такі різновиди статей, як нотатки публіциста. Друкувалися так звані „анкети” з коментарями: з метою покращення кінотворчих процесів, налагодження кіноруху журнал „Кіно” постійно цікавився думкою і керівництва ВУФКУ, і наркомосвіти, і кінодіячів, і простих робітників заводів чи фабрик, редакція журналу багато уваги приділяла роботі з молодими кінематографістами – всіляко підтримувала їх, надавала їм слово. З 1928 року журнал „Кіно” став надавати перевагу не окремим рецензіям на фільм, а оглядам кінопрокату, оглядам останніх постановок, оглядам певних кінотенденцій. Ці публікації відзначалися порівняльними характеристиками, широкими узагальненнями, журналістською оригінальністю.

Художньо-публіцистичні жанри перш за все були представлені рецензіями. Зокрема, перші журнальні рецензії 1925-1926 років, як і у виданнях-попередниках, замість аналізу й оцінки кінокартини містили переважно переказ сюжетної лінії. У 1927 році рецензенти відступають від цієї усталеності й звертають пильну увагу на режисерську роботу, рідше – на акторську або сценаристську. Під час дискусії щодо екранізації літературних творів фільми, в основі яких було покладено чиєсь оповідання або роман, аналізувалися в точки зору відповідності літературному аналогу. В останні роки головною якістю твору визначався ідейний зміст у розбудові соціалістичного суспільства. Як правило, усі фільми гостро засуджувалися. Також на сторінках журналу друкувалися портретні замальовки і нариси про видатних режисерів і акторів.

На сторінках „Кіно” окрасу публіцистики видання і веселий настрій створювали фейлетони, матеріали групи сатиричних жанрів. Кіноаномалії, проблеми і хлиби висвітлювалися з іронією, гротеском, гумором, іноді сарказмом. Захоплює жвавий дотепний виклад, гострота художнього слова, багатство мовно-стилістичних засобів, струнка композиція цих публікацій.

Окрім власне журналістських матеріалів, журнал також друкував оповідання і вірші на теми кіно.

Журнал „Кіно” багатий темами, журналістськими жанрами, художніми прийомами, ілюстративним матеріалом. Він цікавий і цінний взірць українського періодичного видання з кіномистецтва. Здобутки „Кіно”, оцінені сучасниками, могли б збагатити сучасні видання з кіноспеціалізації, наптовхнути на пошуки і вдосконалення нових журналістських і дизайнерських прийомів.

Після кількарічної перерви побачив світ журнал „Радянське кіно”, він проіснував лише три роки. Відновилася спеціалізована періодика лише у 1970-х роках – журнали „На екранах України”, „Новини кіноекрану”. За роки незалежності України відбувається новий сплеск кінопреси, що нагадує початковий етап розвитку цієї журналістики 1910-х-1920-х років. „Кінотеатр” і „KINO-КОЛЛО” найбільше переймаються проблемами українського кінематографу, дбають про якість української кінокритики, розширюють і збагачують тематичне та жанрове різнобарв'я кінопреси. Ці видання ще не стали об'єктами наукового дослідження, хоча саме вони задають тон і перспективи розвитку української кінокритики.

Список літератури

1. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896-1995 / Пер. із французької. – К.: КІНОКОЛО, 2005. – 464с.
2. Григораш Д.С. Журналістика у термінах і виразах. – Львів: Вища школа, вид-во при ЛДУ, 1974. – 292с.
3. Животко А.П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
4. Журов Г.В. З минулого кіно на Україні. 1896-1917 / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – 137с.
5. Журов Г.В. Розвиток українського кіномистецтва. – К.: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1958. – 44 с.
6. Зінич С.Г., Капельгородська Н.М. Знято в Одесі: Одеській студії художніх фільмів 50 літ. – Одеса: Маяк, 1969. – 76 с.
7. Історія українського радянського кіно: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.1: 1917-1930. – 245 с.
8. Історія українського радянського кіно: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.2.: 1931-1945. – 213 с.
9. Історія української дожовтневої журналістики: Навчальний посібник для студентів вузів із спеціальності “Журналістика” / О.І. Дей, І.Л. Моторнюк, М.Ф. Нечитайло та ін. – Львів: Вища школа, вид-во при ЛДУ, 1983. – 511с.
10. Капельгородська Н.М. Критика реакційних концепцій буржуазного кіномистецтва і кінознавства. – К.: Знання, 1983. – 49 с.
11. Капельгородська Н.М. та ін. Український біографічний кінодовідник Н.М. Капельгородська, С.С. Глушенко, О.Р. Синько: Ін-т мистецтвознавства та етнології ім. М.Т.Риськевича НАН України, Головне управління культури і мистецтв Київської міської державної адміністрації. – К.: АВД, 2001. – 735 с.
12. Київський кінематограф. – К., 1911-1912 // Кинословарь: В 2 т. / Гл. ред. С.И. Юткевич. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – Т.1. – С. 698.
13. Кіно. – Харків-Київ-Харків, 1925-1933.
14. Миславский В. Кино в Украине 1896-1921: Факты. Фильмы. Имена. – Харьков: Торсинг, 2005. – 576 с.
15. Морозов Ю., Деревянко Т. Еврейские кинематографисты в Украине 1917-1945. – К.: Дух і літера, 2004. – 328с.
16. Островский Г.Л. Одесса, море, кино: Путеводитель. – Одесса: Маяк, 1989. – 184с.
17. Подолян М.П. Публіцистика як система жанрів / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 1998. – 42с.
18. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – 248с.
19. Прилук Д.М. Мистецтво писати. – К.: Знання, 1969. – 64 с.
20. Різун В.В. Загальна характеристика масовоінформаційної діяльності: Лекція перша / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – 34 с.
21. Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / Ред. М.М.Романюк: НАНУ, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. – Львів, 1994-2003. – Вип. 1-10.
22. Украинская советская энциклопедия: В 12 т. – К.: Украинская советская энциклопедия, 1981. – Т.5. – С. 60-61.
23. Чернышев А.А. Русская дооктябрьская киножурналистика. – М.: Издательство Московского университета, 1987. – 216 с.
24. Щербак А.І. Кіно Миколи Бажана: Сторінки історії українського радянського кіно. – К.: Мистецтво, 1986. – 185 с.

Поступила до редакції 19.08.2006 р.